

АДВОКАТ ЯК СУБ'ЄКТ ЦИВІЛЬНИХ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН

ADVOCATE AS A SUBJECT OF CIVIL PROCEDURAL LEGAL RELATIONS

Дяченко С.В., к.ю.н., доцент, адвокат,
доцент кафедри цивільного права та процесу
Університет державної фіскальної служби України

Науменко К.С., студентка III курсу
Навчально-науковий інститут права
Університету державної фіскальної служби України

У статті досліджується нормативно-правове закріплення основ статусу і професійної діяльності адвоката в цивільному процесі, а також приділяється увага аналізу дискусійних проблем цивільного процесуального представництва й особливостей участі адвоката в цивільному судочинстві. Обґрунтовується концепція адвокатського представництва у цивільному процесуальному праві в сучасному українському цивільному судочинстві на основі аналізу конституційного і цивільного процесуального законодавства про адвокатську діяльність і адвокатуру. Загальна мета статті досягається завдяки здійсненню всебічного і повного розкриття змісту інституту адвокатури в цивільному процесі. Досліджується питання діяльності судового представника в сучасному цивільному процесі під час здійснення ним захисту осіб, у яких були порушені права, а також межі здійснення цього захисту. Розглядається питання підстав виникнення судового представництва, місця представника в судовому процесі серед інших осіб, які беруть участь у справі, функцій представника, а також форм і методів реалізації повноважень представника під час здійснення чужого за своєю природою права на захист. Стаття є комплексним дослідженням серед інших наукових робіт у цивільному процесуальному праві України, оскільки вона вивчає та розглядає правове становище адвоката на всіх стадіях цивільного процесу відповідно до чинного законодавства. Певне місце у статті займають дослідження особливостей діяльності адвоката-представника як особливого суб'єкта надання кваліфікованої юридичної допомоги у цивільних справах, реалізації конституційного права на судовий захист у цивільному судочинстві. У роботі досліджено процесуальний статус суб'єктів судочинства, у тому числі поняття, структура, зміст і значення процесуального статусу представника у цивільному процесі. Також у статті висвітлено питання цивільної відповідальності адвоката за неналежне виконання своїх обов'язків. Розглянуто проблему недостатнього регулювання цивільно-правової відповідальності адвоката в чинному цивільному законодавстві, на відміну від дисциплінарної відповідальності, яка детально врегульована нормативно-правовими актами України.

Ключові слова: адвокат, судове представництво, адвокатська діяльність, цивільне судочинство, процесуальні повноваження.

The article examines the legal consolidation of the basics of the status and professional activity of an advocate in civil proceedings, and also pays attention to the analysis of debatable issues of civil procedural representation and the peculiarities of an advocate's participation in civil proceedings. The concept of legal representation in civil procedural law in modern Ukrainian civil proceedings is substantiated on the basis of the analysis of the constitutional and civil procedural legislation on advocacy. The general purpose of the article is achieved through the implementation of a comprehensive and complete disclosure of the content of the bar in civil proceedings. The issue of the activity of a judicial representative in the modern civil process in the protection of persons in whom rights have been violated, as well as the limits of the exercise of this right is investigated. The question of the grounds for the emergence of judicial representation, the place of the representative in the trial among other persons involved in the case, the functions of the representative, as well as forms and methods of exercising the powers of the representative in exercising someone else's right to protection. This article is a comprehensive study among other scientific works in civil procedural law of Ukraine, as it studies and considers the legal status of an advocate at all stages of civil proceedings, and at the stage of execution of a court decision in accordance with applicable law. A certain place in the article is occupied by the formulation and research of the peculiarities of the activity of an advocate -representative as a special subject of providing qualified legal assistance in civil cases, realization of the constitutional right to judicial protection in civil proceedings. The procedural status of subjects of judicial proceedings, including the concept, structure, content and significance of the procedural status of the representative in civil proceedings. This article also covers the issue of civil liability of an advocate for improper performance of his duties. The problem of insufficient regulation of civil liability of an advocate in the current civil legislation, in contrast to disciplinary liability, which is regulated in detail by regulations, is considered.

Key words: an advocate, judicial representation, advocacy, civil proceedings, procedural powers.

Постановка проблеми. В умовах формування громадянського суспільства і створення вільної, ринкової, конкурентоспроможної національної економіки, посилення ролі судового захисту прав, свобод та законних інтересів фізичних і юридичних осіб зростає значення захисту прав і охоронюваних законом інтересів громадян і організацій. Одним із найважливіших елементів механізму забезпечення прав і свобод громадянина в будь-якому суспільстві є гарантія отримання юридичної допомоги. У громадянському суспільстві адвокатура й адвокати є основними суб'єктами реалізації права на захист порушених, оспорюваних або невизнаних прав у всіх видах судочинства. Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» визначено організаційно-правовий статус адвоката, передбачено заходи, засоби і способи виконання професійних завдань та обов'язків тощо. Необхідність залучення до цивільних процесуальних відносин професійного представника зумовлена як неможливістю особистої участі сторони в процесі, так і добровільним зверненням її за допомогою представника. У зв'язку з цим дослідження діяльності адвоката в сучасному цивільному процесі під

час здійснення ним захисту, а також меж здійснення цього права, місця представника в судовому процесі серед інших осіб, які беруть участь у справі, функцій адвоката-представника, а також форм і методів реалізації його повноважень під час здійснення такого представництва набувають важливого значення.

Аналіз останніх досліджень. Інститут представництва в цивільному процесі, у тому числі участь адвоката-представника в цивільному судочинстві, досліджували такі вчені-юристи, як: В.В. Андреевський, С.С. Бичкова, Ю.В. Білоусов, В.М. Буробін, А.О. Власов, К.В. Гусаров В.В. Заборовський, В.М. Івакін, В.В. Комаров, В.М. Кравчук, Д.Д. Луспеник, І.А. Павлуник, Л.А. Остафійчук, К.Р. Резворович, С.Ф. Сафулько, О.Д. Святоцький, Є.Г. Тарло, В.І. Тертишников, О.І. Угрюновська, Д.П. Фіолевський, С.Я. Фурса, Ю.С. Червоний, Г.В. Чурпіта, М.В. Шпак, М.Й. Штефан, В.В. Янков та інші.

Метою дослідження є розгляд участі адвоката в цивільному процесі, а також аналіз правової природи зазначеного суб'єкта та його процесуальна функція представництва у цивільному процесі. Для досягнення мети

були встановлені такі завдання: 1) вивчення правового статусу адвоката в цивільному процесі; 2) визначення ролі та функцій адвоката в цивільному судочинстві; 3) дослідження основних характеристик цивільно-процесуального представництва; 4) визначення поняття, структури, змісту і значення процесуально-правового статусу адвоката, правового регулювання його діяльності.

Виклад основного матеріалу. Кожна особа має право звернутися до суду для того, щоб отримати захист свої порушених, невизнаних або оспорюваних прав, таке право закріплено в багатьох нормативно-правових актах, таких як Конституція України, Цивільний кодекс України, Закон України «Про судоустрій і статус суддів». Здебільшого особи не мають повноцінних юридичних знань для того, щоб самостійно відстояти свої права в судовому процесі, тому вони повинні користуватися послугами спеціально навчених осіб. Ми згодні з авторами, які стверджують, що в умовах сучасного суспільства стає реальним фактом потреба у забезпеченні захисту різних соціальних груп населення, які самі не в змозі здійснити свій захист та представляти свої інтереси у суді [1]. Аналізуючи всі вищезгадані акти, ми можемо сказати, що адвокат у цивільному процесі може мати статус представника або особи, яка надає правову допомогу, захищаючи права своїх клієнтів. Саме адвокати є процесуальними представниками в суді частіше за все. Такої ж думки притримується і Т. Геведзе, який у своєму доробку зазначив, що порівняно з іншими категоріями представників сторін адвокат має більше гарантованих законодавством можливостей щодо збирання доказів, а отже, і їхнього подання до суду [2, с. 74].

Законодавчий принцип участі адвоката у цивільних справах в Україні регулюється як цивільним законодавством України, так і окремими законами та підзаконними актами. Відповідний законодавчий підхід визначає конкретний характер участі адвоката у цивільних справах. Загальний аналіз правових норм, що регулюють діяльність адвоката, дає змогу підтвердити, що адвокат у цивільній справі набуває позиції представника у цивільному судочинстві, де він є гарантом здійснення прав та обов'язків особи, яку представляє. Для того щоб адвокат здійснював свої повноваження правильно, а їх законність не ставилася під сумнів, вони повинні здійснюватися відповідно до вимог закону.

Адвокатом є фізична особа, яка здійснює адвокатську діяльність на підставах і в порядку, що передбачені законом відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». А згідно з п. 9 ч. 1 ст. 1 цього ж Закону представництво є видом адвокатської діяльності, що полягає в забезпеченні реалізації прав та обов'язків клієнта в цивільному судочинстві та інших видах судочинства [3].

Особливого значення набуває визначення ролі адвоката як самостійного учасника в цивільному судочинстві. Наприклад, А.О. Кірілових указує на те, що адвокат не може виступати як самостійна процесуальна фігура – він пов'язаний повноваженнями, які повинні впливати з його представницької функції [4, с. 59]. Основна думка такої позиції полягає в тому, що в адвоката є певні повноваження, якими його наділяє клієнт, та він діє від імені особи, яку представляє, а тому він не може бути окремим самостійним учасником у судочинстві.

Іншої думки дотримується В.В. Заборовський, який зазначає, що правильніше виходити з похідного характеру виникнення повноважень в адвоката-представника в цивільному процесі, ніж із залежності (процесуальної) адвоката від особи, яку він представляє [5, с. 163]. Тобто, якщо адвокат вчиняє процесуальні дії від імені клієнта в суді, він все одно має власні права та обов'язки – цивільні, що закріплені законодавством України, наприклад Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», та відповідно має й цивільно-процесуальні, які закріплені Цивільним процесуальним кодексом України.

Наступною позицією щодо самостійності адвоката є визнання його окремим суб'єктом, який виконує свої представницькі повноваження поряд з особою, яку він представляє, оскільки заміщення одного суб'єкта іншим не має місця. Ми дотримуємося саме такої думки, оскільки адвокат, виконуючи обов'язки представника, водночас має право самостійно виконувати процесуальні дії.

Адвокат як суб'єкт цивільних процесуальних відносин повинен мати високий професійний рівень, оскільки він несе відповідальність за якість тієї юридичної допомоги, яку він надає. Адвокат повинен бути особою з достатнім рівнем юридичних знань, глибоким юридичним досвідом та усвідомленням сутності основних правил юридичної етики, включаючи збереження конфіденційності інформації, яку він отримує, неприпустимість конфлікту інтересів, компетентність та добросовісність адвоката під час виконання своїх обов'язків. Також адвокат повинен здійснювати свою діяльність відповідно до принципу верховенства права, оскільки він виражає легітимну мету, імперативним засобом здійснення є закон, який априорі є основою здійснення захисту прав від посягань [6, с. 74].

Ст. 26 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» визначає, що адвокатська діяльність здійснюється на підставі договору про надання правової допомоги [3]. Такий договір має цивільно-правову природу та не має спеціальної правової регламентації у ЦК. Договір про надання правової допомоги – це домовленість, за якою одна сторона (адвокат, адвокатське бюро, адвокатське об'єднання) зобов'язується здійснити захист, представництво або надати інші види правової допомоги другій стороні (клієнту) на умовах і в порядку, що визначені договором, а клієнт зобов'язується оплатити надання правової допомоги та фактичні витрати, необхідні для виконання договору [7, с. 80]. Отже, до цього виду договору використовуються загальні вимоги договірного права.

Якщо ми проаналізуємо повноваження адвоката в українському цивільному процесуальному законодавстві та Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», то можемо побачити, що ці законодавчі акти надають йому дещо різний обсяг цих прав та обов'язків. Так, відповідно до ст. 64 ЦПК представник, який має повноваження на ведення справи в суді, здійснює від імені особи, яку він представляє, її процесуальні права та обов'язки, окрім тих, що заборонені у виданій йому довіреності або ордері [8, с. 43–44]. Тоді як Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» надає ширший та точніший список повноважень адвоката, який здійснює представництво, а також покладає на нього додаткові обов'язки. Наприклад, у ч. 1 ст. 20 цього закону в адвоката є професійні права, які він може вчиняти для належного виконання договору про надання правової допомоги. Зокрема, до таких прав належать: право звертатися з адвокатськими запитаними; право представляти і захищати права, свободи та інтереси фізичних осіб, права та інтереси юридичних осіб у суді, органах державної влади та органах місцевого самоврядування; право ознайомлюватися з необхідними для адвокатської діяльності документами та матеріалами; право збирати відомості про факти, що можуть бути використані як докази; право застосовувати технічні засоби; право посвідчувати копії документів у справах; право одержувати письмові висновки фахівців, експертів із питань, що потребують спеціальних знань; а також інші права, передбачені цим Законом та іншими законами [3]. Як ми можемо побачити, коло повноважень адвоката відповідно до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» набагато ширше від того, що йому надає чинний ЦПК.

Окрім прав, виходячи з його особливого матеріально-правового статусу, цей Закон покладає на адвоката професійні обов'язки: дотримуватися присяги адвоката України та правил адвокатської етики; на вимогу клієнта надати

звіт про виконання договору про надання правової допомоги; невідкладно повідомляти клієнта про виникнення конфлікту інтересів; підвищувати свій професійний рівень; виконувати рішення органів адвокатського самоврядування; виконувати інші обов'язки, передбачені законодавством та договором про надання правової допомоги [3]. Водночас обов'язки, що покладаються на адвоката за ЦПК України, – це обов'язки особи, яку він представляє, до яких належить: виявляти повагу до суду та до інших учасників судового процесу; сприяти своєчасному, всебічному, повному та об'єктивному встановленню всіх обставин справи; з'являтися в судові засідання за викликом суду, якщо явка визнана судом обов'язковою; подавати усі наявні докази в порядку та строки, встановлені законом або судом, не приховувати докази; надавати суду повні і достовірні пояснення з питань, які ставляться судом, а також учасниками справи в судовому засіданні; виконувати процесуальні дії у встановлені законом або судом строки [8, с. 31–32].

Особливістю діяльності адвоката є положення, яке закріплене у п. 3 ч. 2 ст. 21 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», за яким адвокату забороняється займати у справі позицію всупереч волі клієнта, крім випадків, якщо адвокат упевнений у самообмові клієнта [3]. Також важливим є положення в ч. 1 ст. 8 Правил адвокатської етики, за яким у межах дотримання принципу законності адвокат зобов'язаний у своїй професійній діяльності виходити з переваги інтересів клієнтів [9]. Ці положення гарантують клієнту те, що адвокат буде належно виконувати свої обов'язки та зробить усе можливе для надання доцільної правової допомоги.

Потрібно звернути увагу на юридичну відповідальність адвоката за неналежне виконання своїх обов'язків у цивільному судочинстві. Ми погоджуємося із думкою М.В. Шпака, що можна виділяти такі її види, як дисциплінарна, застосування заходів процесуального примусу (у тому числі цивільна процесуальна), цивільно-правова відповідальність та кримінально-правова відповідальність [10, с. 108]. Аналізуючи чинне законодавство та праці науковців, що займалися розглядом відповідальності адвоката, ми можемо побачити, що питання цивільно-процесуальної відповідальності адвокатів не врегульовано законодавством. Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» регулюється питання тільки дисциплінарної відповідальності адвоката та передбачено, що відповідно до ч. 1 ст. 23 вищезгаданого закону адвокати не можуть бути притягнуті до кримінальної чи іншої відповідальності або погрожувати застосуванням відповідальності у зв'язку із здійсненням ними адвокатської діяльності згідно із законом [3].

Оскільки підстави для цивільно-процесуальної відповідальності в законодавстві відсутні, то ми, аналізуючи дослідження науковців, самостійно робимо висновок, що такою підставою є порушення норм цивільного процесуального законодавства щодо надання правничої допомоги клієнту, яке вчинено адвокатом в процесі судового розгляду справи. Ми погоджуємося з думкою, що учасники судового процесу та їхні представники, зокрема адвокат, повинні добросовісно користуватися процесуальними правами [11, с. 66].

Статтею 262 ЦПК зазначено, що суд може постановити окрему ухвалу у випадках зловживання процесуальними правами, порушення процесуальних обов'язків, неналежного виконання професійних обов'язків або іншого порушення законодавства адвокатом або прокурором [8, с. 153–154]. Така ухвала повинна зазначати, який законодавчий акт порушено та яким чином, чи були порушені процесуальні права, чи має місце неналежне виконання професійних обов'язків адвокатом.

Для прикладу притягнення адвоката до відповідальності можемо поглянути на Постанову Полтавського

апеляційного суду у складі колегії суддів судової палати у цивільних справах № 532/928/19 від 24 липня 2019 року, яка була розглянута в порядку спрощеного позовного провадження [12]. У цьому судовому рішенні розглядається апеляційна скарга, в якій адвокат просить скасувати окрему ухвалу суду з мотивів неповного з'ясування обставин, що мають значення для справи, невідповідності висновків суду фактичним обставинам справи, порушення судом норм процесуального права та неправильного застосування норм матеріального права, оскільки раніше районним судом було винесено окрему ухвалу щодо адвоката для вирішення питання про його можливу дисциплінарну відповідальність за неналежне виконання професійних обов'язків та здійснення діяльності в умовах конфлікту інтересів. Адвокат, що подав апеляційну скаргу, зазначав, що в оскаржуваній ухвалі не наведено норм ЦПК, які давали б суду право здійснювати оцінку якості наданої адвокатом юридичної допомоги своєму клієнту, а наявність конфлікту інтересів не доведена. Суд першої інстанції ухвалив рішення, мотивуючись тим, що адвокат заявив безпідставний відвід головному судді та подав позов про визнання права власності на нерухоме майно за набувальною давністю, що не ґрунтується на законних правових підставах, називаючи це зловживанням процесуальними правами адвоката, що спрямовані на безпідставне затягування чи перешкоджання розгляду справи. Крім того, суд вважав встановленим факт надання адвокатом С.С. Галушко правничої допомоги обом сторонам у справі, тобто здійснення діяльності в умовах конфлікту інтересів. Суд апеляційної інстанції з такими доводами не погодився та задовольнив скаргу, вмотивовуючи таке рішення тим, що відповідно до ч. 1 ст. 60 ЦПК представником у суді може бути адвокат або законний представник, а відповідно до ст. 64 ЦПК представник, який має повноваження на ведення справи в суді, здійснює від імені особи, яку він представляє, її процесуальні права та обов'язки, за виключенням обмежень на вчинення певної процесуальної дії, що застережені у виданій йому довіреності або ордері [8, с. 41, 43–44]. Також суд підкреслив, що до процесуальних прав позивача належить право заявляти відводи судді, секретарю судового засідання, експерту, спеціалісту, перекладачу з підстав, передбачених статтями 36, 37, 38 ЦПК України [8, с. 34–35]. Тобто суд апеляційної інстанції зазначив, що суд першої інстанції виніс своє рішення необґрунтовано, а тому таке судове рішення не можна визнати законним та таким, що відповідає вимогам. Аналізуючи це судове рішення, ми можемо відзначити, що суд може визнавати поведінку адвоката неналежною, яка порушує процесуальні права представника, але таке рішення має бути обґрунтоване, законне і відповідати принципам цивільного процесуального права. В іншому випадку ухвала суду щодо цивільної процесуальної відповідальності адвоката може бути оскаржена та, відповідно, скасована, що може бути приводом розгляду в суді нової справи – про захист честі, гідності та ділової репутації адвоката.

Висновки. Таким чином, аналізуючи все вищезазначене, можна стверджувати, що адвокат, який є представником у цивільному судочинстві, в силу свого особливого матеріального статусу має широкий обсяг процесуальних прав та обов'язків, що стосуються представлення інтересів особи, права якої були порушені, у цивільних судових справах та одночасно наділений цивільними правами та обов'язками, зумовленими правовідношенням із клієнтом. Повноваження адвоката дозволяють йому захищати як інтереси громадян або організацій, так і інтереси суспільства. Його процесуальною функцією є представництво, яке не тільки реалізовує права особи, яку він представляє, в судовому розгляді справ, а й захищає її порушені, невизнані або оспорювані права, свободи та інтереси. Під час здійснення правничої діяльності в цивільному судочинстві адвокати повинні спиратися не

лише на чинне законодавство, а й на принципи цивільного процесу та принципи професійної етики. Залежно від характеру, наслідків та ступеня суспільної небезпеки правопорушення, допущеного адвокатом, порушення пра-

вових і моральних приписів можливе настання не тільки цивільно-правової, дисциплінарної, кримінальної відповідальності, а й відповідальності, передбаченої цивільним процесуальним законодавством.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кондраненкова І.К., Полякова А. В., Дяченко С.В. Принцип публічності судового розгляду як основа права на справедливий суд в цивільному судочинстві. *International Electronic Scientific Journal "Science Online"*. URL: <https://nauka-online.com/wp-content/uploads/2019/12/Kondranenkova-Polyakova-Dyachenko.pdf> (дата звернення: 16.03.2021);
2. Геведзе Т. Доказувальна діяльність адвоката-представника як форма реалізації правової позиції по господарській справі. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2013. Вип. 95. С. 72–74;
3. Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 03.07.2020 (зі змінами і допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text> (дата звернення: 16.03.2021);
4. Кирилловых А.А. *Адвокатская деятельность: юридическая помощь через правовую услугу*. Юрист. 2008. № 8. С. 58–62;
5. Заборовський В.В. Особливості правового статусу адвоката-представника в цивільному судочинстві. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія право*. 2015. Вип. 35. С. 161–168;
6. Сидорчук В.О., Дяченко С.В. Верховенство права: науковий погляд, нормативні закріплення, судова практика. *Юридичний бюлетень*. 2018. Вип. 6. С. 71–77;
7. Дяченко С.В., Рябченко Ю.Ю., Самілик Л.О. *Цивільний процес України : практикум*. Ірпінь : Університет ДФС України, 2020. 312 с.
8. Цивільний процесуальний кодекс України від 01.02.2021. *Відомості Верховної Ради України*. 2021. № 40–41, 42. Ст. 304;
9. Правила адвокатської етики від 09.06.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001891-17#Text> (дата звернення: 20.03.2021).
10. Шпак М.В. *Професійне представництво адвоката у цивільному процесі : монографія*. Харків : Право, 2020. 224 с.
11. Дяченко С.В., Красько В.В. Принцип неприпустимості зловживання цивільними процесуальними правами: правова природа та специфіка застосування в судовій практиці. *Приватне та публічне право*. 2019. №4. С. 65–69;
12. Постанова Полтавського апеляційного суду від 24 липня 2019 року. Справа № 532/928/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/833367244> (дата звернення: 13.03.2021).